

[\(/\)](#)

Inventaris

[Contact \(/contact\)](/contact)[Downloads \(/downloads\)](/downloads)[Hergebruik \(/hergebruik\)](/hergebruik)[Over ons \(https://www.onroenderfgoed.be/over-ons\)](https://www.onroenderfgoed.be/over-ons)[MENU](#)

VASTGESTELDE ARCHEOLOGISCHE ZONE

Historische stadskern van Tongeren

Vastgestelde archeologische zone van 19-02-2016 tot heden**ID:** 11924 **URI:** <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11924> 



Besluiten

Historische stadskern Tongeren (<https://id.erfgoed.net/besluiten/5920>)

vaststellingsbesluiten: 19-02-2016 ID: 5920

Rechtsgevolgen

i Meer informatie over de rechtsgevolgen van vaststellingen vind je op onze website (<https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-gevolgen-van-een-vaststelling>).

Alternatieve namen

Tongres

Provincie

Limburg

Gemeente

Tongeren

Deelgemeente

Tongeren

Straat

Onbepaald

Locatie

Tongeren (Tongeren)

Nauwkeurigheid zone

Tot op 15m

Oppervlakte zone

1 558 680m²

Typologie: stadsomwallingen (<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1159>),
steden (<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1065>)

Datering: middeleeuwen (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1227>), nieuwe tijd
(<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1236>),

Romeinse tijd (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1223>)

Beschrijving

De historische stadskern is een immense en complexe archeologische zone die het resultaat is van een eeuwenlange intense bewoning binnen de stedelijke grenzen, meestal een omwalling. De stadsplattegrond kent een cumulatief karakter en verschillende fasen, met een oude nederzettingkern die soms teruggaat op een vroeg- of pre-middeleeuwse aanwezigheid. Voor de afbakening is in eerste instantie gekeken naar het 19de-eeuwse gereduceerde kadaster omdat dit de eerste nauwkeurige kadasterkaart is die nog een tijdsbeeld geeft van voor de industrialisering.

Aanduiding van

Is de vaststelling van

Historische stadskern van Tongeren

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140056>)

Tongeren (Tongeren)



De Romeinse en historische stadskern van Tongeren, binnen de 2de-eeuwse stadsomwalling.



Contact

Heb je een vraag of opmerking over deze fiche? Meld het ons via het contactformulier (/contact?uri=https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11924).



Vlaanderen
verbeelding werkt

Onroerenderfgoed.be is een officiële website van de Vlaamse overheid

uitgegeven door het agentschap Onroerend Erfgoed
(<https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons>)

PRIVACYVERKLARING

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/PRIVACYVERKLARING](https://www.onroerenderfgoed.be/privacyverklaring))

JURIDISCHE INFORMATIE

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/JURIDISCHE-INFORMATIE](https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-informatie))

[\(/\)](#)

Inventaris

[Contact \(/contact\)](/contact)[Downloads \(/downloads\)](/downloads)[Hergebruik \(/hergebruik\)](/hergebruik)[Over ons \(https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons\)](https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons)[MENU](#)

ERFGOEDOBJECT

Historische stadskern van Tongeren

archeologisch geheel

ID: 140056 **URI:** <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140056> 



Juridische gevolgen

- is aangeduid als vastgestelde archeologische zone Historische stadskern van Tongeren (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11924>)
Deze vaststelling is geldig sinds 19-02-2016

Alternatieve namen

Tongres

Provincie

Limburg

Gemeente

Tongeren

Deelgemeente

Tongeren

Straat

Onbepaald

Locatie

Tongeren (Tongeren)

Nauwkeurigheid zone

Tot op 15m

Oppervlakte zone

1 558 680m²

Fysieke status

Bewaard

Erfgoedwaarde

Aanwezig

Typologie: stadsomwallingen (<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1159>),
steden (<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1065>)

Datering: middeleeuwen (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1227>), nieuwe tijd
(<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1236>),
Romeinse tijd (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1223>)

AZ-project historische stadskernen (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/gebeurtenissen/1145>)
(bureauonderzoek, : inventarisatie: van 2010 tot 2014)

Beschrijving

Algemene Beschrijving

Tongeren is gelegen op een smalle waterscheidingskam die het Scheldebekken en het Maasbekken scheidt en die in het zuiden van de stad afhelt naar de vallei van de Jeker en in noordoosten een steil hoogteverschil overbrugt naar de vallei van de Fonteinbeek en de Molenbeek. De uitstekende ligging in vruchtbaar gebied maakt van Tongeren sinds oudsher een belangrijke aantrekkingspool.

De weg Bavai-Keulen, die de oudste hoofdas van de Romeinse stad is en waarvan het tracé mogelijk al in de voor-Romeinse periode bestond, volgt de enge heuvelrug in oost-west richting en de noordelijke rand van het Jekerdal. Ten noorden van deze weg, ontwikkelde zich op het breedste deel van het plateau het centrum van de stad.

Bodemkundig gezien ligt de stad te midden van complexen van zeer vruchtbare leemgronden met goede drainering naar een aantal beken dat op de waterscheidingskam ontspringt. Doorheen de geschiedenis hebben er verschillende leem- en zandontginningen op het territorium van de stad plaats gegrepen. In het zuiden van de stad is door de Jeker een dik pakket alluviaal materiaal afgezet (Vanderhoeven 2001, 161).

Op het gewestplan is de historische stadskern van Tongeren hoofdzakelijk aangeduid als woongebied en woongebied met cultureel-historische en/of esthetische waarde, maar ook gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut en parkgebied zijn aanwezig.

Archeologische nota

Tongeren is van oorsprong een Romeinse stad waarvan de naam afkomstig is van *Atuatuca Tungrorum*. Het was de hoofdstad van de *civitas* van de Tungri, die deel uitmaakte van de Romeinse provincie *Germania Inferior*.

Algemeen wordt aanvaard dat er geen inheemse nederzetting aan de basis van de oorsprong van Tongeren ligt. W. Vanvinckenroye situeert de aanleg van de stad ca. 15 v. Chr. en meent dat het om een militaire stichting gaat. De militairen zouden na verloop van tijd hun standplaats Tongeren hebben opgegeven en de burgerlijke bewoning zou zich verder ontwikkeld hebben (Vanvinckenroye 1985, 21-31).

A. Vanderhoeven echter, meent dat de stad aangelegd is omstreeks 10 v. Chr. door militairen op initiatief van de burgerlijke overheid. Zij zouden verantwoordelijk zijn voor de aanleg van het regelmatige stratenpatroon (dambord) dat later onder Claudius (41-54 na Chr.) van een bekiezeling werd voorzien. De aanwezigheid van militairen zou in dit geval maar enkele jaren geduurd hebben. De eerste permanente bewoners behoorden in deze visie tot de inheemse bevolking en minstens een deel van hen waren leden van de hogere klasse (Vanderhoeven 2001, 174; Vanderhoeven 1996, 220-222).

In 69-70 na Chr. werden verschillende nederzettingen in Gallië geplunderd en platgebrand tijdens de revolte van de Bataven tegen het Romeinse gezag. Ook Tongeren bleef niet gespaard: enorme brand- en puinlagen tonen aan dat de nederzetting verwoest werd.

In de daarna volgende periode (69 na Chr. tot einde 3de eeuw) volgde een spoedige heropbloei, die vooral tot uiting kwam door de uitbreiding van de oude stadskern, de aanleg van nieuwe toegangswegen en de bouw van een waterleiding en een monumentaal tempelcomplex. Tegen het einde van de 1ste eeuw moet er al een betrekkelijk dichte agglomeratie bestaan hebben. In de loop van de 2de helft van de 2de eeuw krijgt Tongeren een stadsomwalling (ca. 4500 meter lang) en daarmee het uitzicht van een echte stedelijke agglomeratie. De dan ommuurde stad had een oppervlakte van ca. 139 ha. Mogelijk was de brand die rond 175 na Chr. woedde, en gerelateerd wordt aan de invallen van de Chauci, een bijkomende stimulans voor de bouw van de stadsmuur. De verstening van de stadswoningen zet zich in deze periode volop in. In deze eeuw krijgt Tongeren bovendien het statuut van *municipium* (Van de Staey 2014, 4).

Eind 2de eeuw waren er opnieuw moeilijkheden in onze gewesten, dit zonder echt diepe sporen na te laten. Pas in het midden van de 3de eeuw werd de toestand ernstiger: druk op de rijksgrenzen en onenigheid tussen de militaire gezagsdragers luidden een periode van economisch en bestuurlijk verval in. Tongeren werd bovendien voor een derde maal door brand verwoest. Begin 4de eeuw werd er orde op zaken gesteld. Tongeren werd voorzien van een nieuwe, stevige, maar kleinere omwalling en vormde op die manier een belangrijke schakel in de

verdedigingsgordel die vanaf de Maasstreek tot aan de Noordzee werd opgetrokken. Deze nieuwe opbloei werd omstreeks het midden van de 4de eeuw sterk afgeremd door nieuwe invasies en op het einde van de 4de eeuw en aan het begin 5de eeuw was de bewoning in de stad sterk teruggelopen (Vanvinckenroye 1985, 21-71). Archeologische vondsten wijzen er op dat er in de Merovingische en Karolingische periode menselijke aanwezigheid geweest is (Hensen e.a. 2003, 32; Heymans 1978, 118-120). Het archeologisch onderzoek in de basiliek leverde belangrijke informatie over vroegmiddeleeuws Tongeren. De ontdekking van o.a. een Merovingische kerk, een Karolingische kerk en een vroegmiddeleeuws grafveld op deze site doet de discussie over bewoningscontinuïteit herleven. Op deze locatie waren ook al grote Romeinse stadswoningen en een driebeukige basilica aan het licht gekomen (Vanderhoeven 2012, 140-141). Zoals zo vaak het geval is bij christelijke gebouwen, kwamen uit de ondergrond van de basiliek 380 graven tevoorschijn. Deze konden opgedeeld worden in 3 groepen: een vroegmiddeleeuwse (6de-9de eeuw), een volmiddeleeuwse (10de-12de eeuw) en een laat- en postmiddeleeuwse groep (13de-18de eeuw). De laat-Romeinse omwalling moet in de vroegmiddeleeuwse periode nog dienst gedaan hebben (Ervynck e.a. 2014, 78 en 96).

In 881 werd Tongeren, samen met andere nederzettingen in onze gewesten, geplunderd en verwoest door Noormannen. Slechts enkele jaren later (884) zou de nederzetting al redelijk heropgebouwd zijn (Baillien 1979, 7-17).

Het Tongerse *monasterium*, waaruit het Onze-Lieve-Vrouwekapittel ontstond, wordt voor het eerst vermeld omstreeks 946. Wanneer het kapittel van Tongeren is opgericht is niet geweten, maar een historische bron vermeldt het al in 967 (Ervynck e.a. 2014, 59). Recent onderzoek in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en radiokoolstofdateringen dateerden het schip van de Ottoonse kerk in de periode 935-975. De westelijke toren is heel wat jonger: de bouw wordt volgens ditzelfde onderzoek gesitueerd tussen 1180-1220 (Ervynck e.a. 2014, 56-57).

Het feit dat er een Ottoonse kerk werd gebouwd en een kapittel werd gesticht wijst er op dat Tongeren het goed deed in deze periode rond de millenniumwisseling. Over de bewoning en de vroege stadsontwikkeling weten we echter bijzonder weinig. Zowel de geschreven als de archeologische bronnen zijn hierover karig met informatie (Ervynck e.a. 2014, 59).

In de 10de eeuw wordt de *monasterium*muur opgetrokken die ook de Maternuskapel insloot (Geukens 1990, 15; Van den Hove e.a. 2002, 20-23). De oudste vermelding van deze kapel dateert van ca. 1200, maar de kapel gaat mogelijk al terug tot de Merovingische periode. De marktplaats was vlakbij het *monasterium* gelegen (Ervynck e.a. 2014, 72).

Aan het begin van de 11de eeuw beïnvloedden 2 instanties de economische heropleving van Tongeren: de bisschop van Luik en het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw. De exploitatie van de goederen die zij hier bezaten moet geleid hebben tot een zekere economische bedrijvigheid. De Romeinse baan die via Tongeren tussen Maastricht en Tienen liep, nam Tongeren opnieuw op in het verkeersnet van de streek.

Omstreeks het midden van de 12de eeuw begon er zich een echt stedelijk leven te ontwikkelen (Baillien 1979, 23-25). Deze evolutie zette zich verder in de 13de eeuw, toen de bouw van de gotische Onze-Lieve-Vrouwekerk, na zware schade aan de voorganger, startte op dezelfde plaats als haar voorgangers (Ervynck e.a., 2014, 37-39). In de loop van diezelfde eeuw werd de stad ook opnieuw omwalsd (Van den Hove, 2006 50-57; Paquay 1934, 17-20). Van deze omwalling, inclusief de Moerenpoort (dibe/relict/37296), zijn nog restanten aanwezig in het huidige straatbeeld.

Vooraf in de 12de-13de eeuw kende Tongeren enige bloei als regionaal marktcentrum. De aanwezigheid van een parochiekerk bij het marktplein voor 1205, gewijd aan de patroonheilige van de kerkers, Sint-Nicolaas, doet vermoeden dat het koopmanschap al floreerde in de 12de eeuw. Ook de leerlooiers hadden voor 1205 al een kerk die aan hun patroonheilige, Sint-Jan, was gewijd. Er waren dus drie parochiekerken in Tongeren: de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de Sint-Niklaaskerk en de Sint-Janskerk. De ondergrond van deze drie kerken werd in de 20ste eeuw archeologisch onderzocht en bracht zowel Romeinse en middeleeuwse sporen als sporen uit de nieuwe tijd aan het licht. De lakenhal, vermeld in 1250, wijst op de bloei van de lakennijverheid. De pottenbakkers waren eveneens actief in Tongeren. Archeologisch bewijs hiervoor wordt geleverd door de pottenbakkersoven die in 1980 werd opgegraven door de N.D.O. (Gerits 1989, 252; De Boe 1981, 76-80). In de 13de eeuw zouden ook wevers, brouwers, bakkers en wijnbouwers werkzaam geweest zijn in de stad. In de 14de eeuw bestonden in Tongeren 11 ambachten, tegen het eind van de 14de eeuwen waren dat er 14, maar in 1467 was hun aantal gedaald tot 12 en dat bleef behouden tot in de 18de eeuw (Gerits 1989, 252-253).

Intussen kwamen verschillende religieuze instellingen in Tongeren tot stand. Zij vestigden zich vooral in het oosten van de stad, een nog weinig bevolkt deel. Het Sint-Catharinabegijnhof, dat sinds 1243 buiten de Kruispoort gelegen was, werd in 1257 overgebracht naar een terrein binnen de middeleeuwse stadsmuren, waar eind 13de eeuw een vroeggotische kerk werd gebouwd. Het Sint-Jacobsgasthuis, oorspronkelijk ook buiten de wallen, werd in 1276 naar de Maastrichterstraat overgebracht. Het hospitaal "Ter Noot Gods", ontstaan in 1380, werd in 1424 omgevormd tot klooster van reguliere kanunniken. In de 15de eeuw ontstonden het Agnetenklooster en het Clarissenklooster (Gerits 1989, 250). In beide kloosters werd archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Die 15de eeuw werd ook gekenmerkt door een aantal rampzalige conflicten. De stadsomwalling werd afgebroken en alle stadsvrijheden werden afgeschaft. In de 16de eeuw kreeg Tongeren af te rekenen met verschillende pestepidemies en werd gestart met het herstellen van de stadsomwalling.

De oorlog van Lodewijk XIV tegen Holland in de tweede helft van de 17de eeuw was rampzalig voor de stad: zijn troepen legden in 1677 de stad zo goed als volledig in de as. De stad herstelde maar moeizaam (Schlusmans 1990, 108). In deze eeuw hadden nog zeven kloostergemeenschappen zich gevestigd in het oostelijk stadsdeel van Tongeren: o.a. de minderbroeders, jezuïeten en de predikheren (Gerits 1989, 250).

In de 18de eeuw werd Tongeren zowel tijdens de Spaanse Successieoorlog als tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog verschillende jaren bezet (Van de Staey 2014, 6-7).

Het is dan ook pas vanaf 1830 dat er sprake is van een echte heropleving (www.tongeren.be).

Wanneer we Tongeren doorheen de geschiedenis bekijken, stellen we vast dat de stad van in het begin van haar bestaan een groot areaal omsluit. Dat areaal krimpt vanaf de 4de eeuw sterk, tot in de 13de eeuw wanneer opnieuw een relatief groot oppervlak door de stadsomwalling wordt omsloten. Dit nieuwe areaal is volledig binnen de grootste Romeinse stadsmuur gelegen. Het centrum van de stad evolueert van een betrekkelijk groot centrum, dat het hoogste deel van het plateau omvat (Romeinse periode), naar een klein centrum aan de zuidoostelijke rand van het oude centrum (vroeg- en volle middeleeuwen). Rond dit kleinere centrum ontwikkelt zich de middeleeuwse stad, die ook opnieuw de lager gelegen zone langs de Jeker inpalmt.

Sinds lang is Tongeren het onderwerp van archeologisch onderzoek. Vele instanties verrichtten archeologisch onderzoek in Tongeren en dit over een grote tijdsspanne.

Zo voerden J. Breuer en H. Van de Weerd archeologisch onderzoek uit in de jaren '30 van de 20ste eeuw voor de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis met fondsen van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

De rioleringswerken, uitgevoerd in 1934-1935, en door G. Sengers opgevolgd, leverden o.a. belangrijke informatie op over het Romeinse wegennet binnen de stad.

De stad Tongeren zelf, de provincie Limburg, de Nationale Dienst voor Opgravingen en opvolgers IAP en VIOE onderzochten in de loop van de 20ste eeuw archeologische sporen in de Tongerse ondergrond. Recenter werden opgravingen voornamelijk door archeologische bedrijven uitgevoerd.

Hoewel de focus lange tijd lag op het Romeinse verleden, trof men bij onderzoek ook getuigen van vroegere en latere periodes aan. Als voorbeeld verwijzen we naar het uitgebreide onderzoek dat plaatsvond in de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en het onderzoek uit 1994-1995 aan de Elfde Novemberwal dat een palimpsest van meerdere prehistorische - mesolithisch en neolithisch - occupaties opleverde (Vynckier 1994; Vynckier 1995).

Evaluatie van de bewaringstoestand en motivatie voor de afbakening

De stedelijke ruimte bewaart sporen van samenlevingen die daar achtereenvolgens aanwezig waren en deze ruimte aan hun noden hebben aangepast. Ze is met andere woorden het resultaat van een complex levenstraject waarbij de invulling veranderlijk was naar gelang de sociaal-economische, maatschappelijke en institutionele context. Meer nog dan bij dorpen hebben stadsplattegronden een cumulatief karakter en verschillende fasen. De meeste steden zijn niet als geheel gepland, maar hebben vaak een oude nederzettingkern die teruggaat op een oude burcht of abdij, een economische infrastructuur of andere.

Wat betreft de afbakening wordt er traditioneel van uitgegaan dat de aanwezige versterkingen in de eerste plaats louter defensieve structuren waren en als dusdanig infrastructuur met een zware belemmerende invloed op de stadsontwikkeling. Hieruit volgt de constructie om de stadswallen te beschouwen als grenzen aan de stadsgroei en dus als bepaling van stadsfasen. De stadswallen vormen een belangrijk onderdeel van de stedelijke identiteit en zijn als zodanig actieve componenten en bepalend voor de conceptuele stedelijke ruimte vóór de industriële periode en dus ook betekenisvol als afbakening van de complexe archeologische sites die steden zijn (Tys e.a. 2010).

Omwille van al deze redenen wordt de grens van de archeologisch complexe en waardevolle ruimte vastgelegd op de buitenste afbakening van de stadsgracht rond de wallen en muren. De grachten bieden bovendien goede bewaringscondities voor organisch stedelijk afval.

Omwille van het feit dat Tongeren reeds in de Romeinse periode een stad was, met de specifieke kernmerken zoals een stadsomwalling, tempelcomplex, ... werd de 2de-eeuwse stadsomwalling genomen als grens voor de historische stadskern.

Bibliografie

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

Gereduceerde Kadasterkaart van België, Dépôt de la Guerre, uitgegeven in 1845-1855, schaal 1:20.000.

BAILLIEN H. 1979: *Tongeren. Van Romeinse civitas tot middeleeuwse stad*, Assen.

DE BOE G. 1981: Een laat-middeleeuwse pottenbakkersoven te Tongeren, in: ROOSENS H. (ed.), *Conspectus MCMLXXX*, Archaeologia Belgica 238, Brussel, 76-80.

GERITS J. 1989: *Historische steden in Limburg*, Brussel.

GEUKENS B. 1990: *Tongeren, 16 eeuwen kerkbouw*, Tongeren.

ERVYNCK A., VANDEVORST K. & OOMEN E. 2014: *De onze Lieve Vrouw basiliek van Tongeren. Een ontzettend lang verleden*, Leuven.

HENSEN G., SCHURMANS M. & VANDERHOEVEN A. 2003: Een noodopgraving van 5000m² Romeinse stad aan de Clarissenstraat te Tongeren. In: M. Lodewijckx (ed.) *Romeinendag 2003*, 31-32.

HEYMANS H. 1978: De topografie van de Merovingische grafvelden in Belgisch Limburg en Maastricht, *Acta Archaeologica Lovaniensia* 17, 66-134.

PAQUAY J. 1934: *Tongeren voorheen. Geschiedkundige schets*, Tongeren.

SCHLUSMANS F. 1990: *Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 14n1. Provincie Limburg Arrondissement Tongeren Kantons Riemst-Tongeren*, Bouwen door de eeuwen heen 14n1, Brussel-Turnhout.

TYS D., BUYLE E., VERDURMEN I. & CANTERS F. 2010: *Vectorisering en karakterisering van nederzettingkernen op basis van het zgn. 'gereduceerd kadaster'*, Skar-rapport 5, Brussel.

VAN DEN HOVE P., VANDERHOEVEN A. & VYNCKIER G. 2002: Het archeologisch onderzoek in de O.L.V.-basiliek van Tongeren. Fase 1: 1999-2001, *Monumenten en Landschappen* 21/4, 12-37.

VAN DEN HOVE P. 2006: Tongeren: O.L.V.-basiliek, in: CREEMERS G. & Vanderhoeven A. (eds) Archeologische kroniek van Limburg 2001, *Limburg. Het Oude Land van Loon* 85. 1, 50-57.

VANDERHOEVEN A. 1996: The earliest urbanisation in Northern Gaul. Some implications of recent research in Tongres. In: ROYMANS N. (ed.), *From the Sword to the Plough. Three studies on the earliest romanisation of northern Gaul*, Amsterdam Archaeological Studies 1, Amsterdam, 189-260.

VANDERHOEVEN A. 2001: Das Vorflavische Tongeren: Die früheste Entwicklung der Stadt anhand von Funden und Befunden. In: PRECHT G. & ZIELING N.(eds.), *Genese, Struktur und Entwicklung Römischer Städte im 1.jahrhundert n. Chr. in Nieder- und Obergermanien*, Xantener Berichte 9, 157-176.

VANDERHOEVEN A. 2012: The Late Roman and early medieval urban topography of Tongeren,. In: ANNAERT R., DE GROOTE K., HOLLEVOET Y., THEUWS F., TYS D. & VERSLYPE L. (eds), *The very beginning of Europe? Cultural and social dimensions of early-medieval migration and colonisation (5th-8th century)*. Archaeology in Contemporary Europe conference, Brussels may 17-19 2011, Relicta monografieën 7, Brussel, 135-146.

VANVINCKENROYE W. 1985: *Tongeren. Romeinse stad*, Tielt.

VAN DE STAHEY I. 2014: *Tongeren, Hazelarijke Straat (Heurkensberg)*, Aron rapport 210, Sint-Truiden.

VYNCKIER G., DE BIE M. & VANDERHOEVEN A. 1994: Een neolithisch (?) site te Tongeren, *Notae Praehistoricae* 14, 201-209.

VYNCKIER G., DE BIE M. & VANDERHOEVEN A. 1995: Tweede opgravingscampagne bij de elfde novemberwal te Tongeren, *Notae Praehistoricae* 15, 137-139.

SCHLUSMANS F. 1990: *Moerenpoort en muurstuk F* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37296> (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37296>) (geraadpleegd op 30 juni 2014).

http://www.tongeren.be/Toerisme/Toerisme_Tongeren/Geschiedenis (http://www.tongeren.be/Toerisme/Toerisme_Tongeren/Geschiedenis) (geraadpleegd op 30 juni 2014).

Bron: AZ-dossier

Auteurs: [Cousserier, Katrien](https://id.erfgoed.net/auteurs/4) (<https://id.erfgoed.net/auteurs/4>)

Datum: 2014

De tekst wordt ter beschikking gesteld door: [Agentschap Onroerend Erfgoed \(AOE\)](https://id.erfgoed.net/auteurs/501) (<https://id.erfgoed.net/auteurs/501>)

Relaties



Is deel van

Tongeren (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/13810>)

Waarnemingen



Omvat

Achttiende Oogstwal - Elfde Novemberwal

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/220687>)



Omvat

Agnetenklooster II (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980477>)



Omvat

Agnetenklooster III (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980478>)



Omvat

Beukenbergweg - sporthal

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/51955>)



Omvat

Beukenbergweg-Watertorenstraat II

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/983888>)



Omvat

Cesarlaan 53 (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/989936>)



Omvat

Cottalaan (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/208438>)



Omvat

De Schaetzengarde V (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/983915>)



Omvat

Eeuwfeestwal-Watertorenstraat
(<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/222054>)



Omvat

Eeuwfeestwal-Watertorenstraat II

(<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980380>)



Omvat

Elfde Novemberwal 'Anicius', Oude busstelsplaats 2

(<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/151614>)



Omvat

Hasseltsesteenweg (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/981860>)



Omvat

Hemelingenstraat voorzijde 36-38

(<https://inventaris.onroenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/979934>)



Omvat

Keversstraat (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/220558>)



Omvat

Koninksemsteenweg 112 (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/982587>)



Omvat

Leopoldwal 24-26 (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/981926>)



Omvat

Moerenstraat II (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/983025>)



Omvat

O.L.V.-Basiliek (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/50370>)



Omvat

Romeinse Kassei XI (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/988984>)



Omvat

Sacramentstraat (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/221546>)



Omvat

Sacramentstraat deel 1 (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/981015>)



Omvat

Sint-Truidersteenweg 117

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/988825>)



Omvat

Stadhuis (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/987640>)



Omvat

Stadswallen (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/984148>)



Omvat

Tongeren Moerenstraat 18-26

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980695>)



Omvat

Vlasmarkt (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980991>)



Omvat

Watertorenstraat (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/983391>)



Omvat

Watertorenstraat 5 (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/220099>)



Is gerelateerd aan

Cesarlaan (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/980986>)

Je kan deze pagina citeren als:

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2024: *Historische stadskern van Tongeren* [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140056> (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140056>)
(geraadpleegd op 16 januari 2024).

Beheerder fiche: **Agentschap Onroerend Erfgoed**



Contact

Heb je een vraag of opmerking over deze fiche?
Meld het ons via het contactformulier (</contact?uri=https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140056>).



Onroerenderfgoed.be is een officiële website van de Vlaamse overheid

uitgegeven door het agentschap Onroerend Erfgoed
(<https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons>)

PRIVACYVERKLARING

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/PRIVACYVERKLARING](https://www.onroerenderfgoed.be/privacyverklaring))

JURIDISCHE INFORMATIE

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/JURIDISCHE-INFORMATIE](https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-informatie))

[\(/\)](#)

Inventaris

[Contact \(/contact\)](/contact)[Downloads \(/downloads\)](/downloads)[Hergebruik \(/hergebruik\)](/hergebruik)[Over ons \(https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons\)](https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons)[MENU](#)

UNESCO WERELDERFGOED BUFFERZONE

Basiliek Onze-Lieve-Vrouw met stadstoren: buffer

Unesco werelderfgoed bufferzone van 04-12-1999 tot heden**ID:** 15043 **URI:** <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/15043> 



Rechtsgevolgen

📌 Meer informatie over de rechtsgevolgen van UNESCO Werelderfgoed vind je op onze website (<https://www.onroerenderfgoed.be/het-goed-ligt-een-unesco-zone>).

Provincie

Limburg

Gemeente

Tongeren

Deelgemeente

Tongeren

Straat

Onbepaald

Locatie

Tongeren (Tongeren)

Nauwkeurigheid zone

Tot op 15m

Oppervlakte zone

579 611m²

Typologie: [basilieken \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/772\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/772),
[kloosters \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/243\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/243)

Datering: [12de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/12\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/12), [derde kwart 19de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1065\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1065), [eerste helft 13de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1025\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1025), [eerste helft 15de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1037\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1037), [tweede helft 14de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1034\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1034), [tweede kwart 16de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1045\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1045), [tweede kwart 19de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1063\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1063),
[vierde kwart 17de eeuw \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1054\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1054)

Stijl: [gotiek \(https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/4\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/4),
[neogotiek \(https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/13\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/13)

[Dumont, Joseph Jonas \(https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/1982\)](https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/1982) (Ontwerper)

[Fayn, Etienne \(https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/2131\)](https://inventaris.onroerenderfgoed.be/personen/2131) (Ontwerper)

Beschrijving

De Onze-Lieve-Vrouwebasiliek met stadstoren is [erkend als werelderfgoed \(https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/15042\)](https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/15042). De binnenstad van Tongeren werd als bufferzone eromheen afgebakend.

Het [volledige dossier \(http://whc.unesco.org/en/list/943\)](http://whc.unesco.org/en/list/943) kan je raadplegen op de website van UNESCO.

Aanduiding van

Is de omvattende aanduiding van

[Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en kloostergang](https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/37186)

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/37186>



Museumkwartier 2 (Tongeren)

De Onze-Lieve-Vrouwebasiliek is een gotische kerk met een rijk verleden dat teruggaat tot de Romeinse tijd.

Beheerder fiche: **Agentschap Onroerend Erfgoed**



Contact

Heb je een vraag of opmerking over deze fiche? [Meld het ons via het contactformulier \(/contact?uri=https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/15043\).](#)



Onroerenderfgoed.be is een officiële website van de Vlaamse overheid

uitgegeven door [het agentschap Onroerend Erfgoed](#)
(<https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons>)

PRIVACYVERKLARING

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/PRIVACYVERKLARING](https://www.onroerenderfgoed.be/privacyverklaring))

JURIDISCHE INFORMATIE

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/JURIDISCHE-INFORMATIE](https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-informatie))

[\(/\)](#)

Inventaris

[Contact \(/contact\)](/contact)[Downloads \(/downloads\)](/downloads)[Hergebruik \(/hergebruik\)](/hergebruik)[Over ons \(https://www.onroenderfgoed.be/over-ons\)](https://www.onroenderfgoed.be/over-ons)[MENU](#)

ERFGOEDOBJECT

Basiliek Onze-Lieve-Vrouw met omgeving

archeologisch geheel

ID: 301296 **URI:** <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301296> 



Juridische gevolgen

- is aangeduid als beschermd archeologische site Basiliek Onze-Lieve-Vrouw met omgeving (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/2099>)
Deze bescherming is geldig sinds 14-05-2010

Alternatieve namen
Basiliek van Tongeren

Provincie

Limburg

Gemeente

Tongeren

Deelgemeente

Tongeren

Straat

Graanmarkt, Grote Markt, Kloosterstraat, Koppelkist, Maastrichterstraat, Onze-Lieve-Vrouwestraat, Stadhuisplein, Vlasmarkt, Vrijthof

Locatie

Graanmarkt, Grote Markt, Kloosterstraat, Koppelkist, Maastrichterstraat, Onze-Lieve-Vrouwestraat, Stadhuisplein, Vlasmarkt, Vrijthof (Tongeren)

Nauwkeurigheid zone

Tot op 15m

Oppervlakte zone

17 639m²

Fysieke status

Bewaard

Erfgoedwaarde

Aanwezig

Links

[Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Tongeren | Met de bouw van de hui... | Flickr \(https://www.flickr.com/photos/erfgoed/115277810\)](https://www.flickr.com/photos/erfgoed/115277810)

[Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Tongeren | Het koor van de Onze-L... | Flickr \(https://www.flickr.com/photos/erfgoed/249133352\)](https://www.flickr.com/photos/erfgoed/249133352)

[Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Tongeren | Deze godslamp hangt in... | Flickr \(https://www.flickr.com/photos/erfgoed/4276473756\)](https://www.flickr.com/photos/erfgoed/4276473756)

Typologie: [basilicae \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1122\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1122), [basilieken \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/772\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/772), [begraafplaatsen \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/54\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/54), [domus \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1141\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1141), [kapellen \(gebouwen en structuren\) \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/513\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/513), [kerken \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1005\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1005), [kloosters \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/243\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/243), [stadsmuren \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/404\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/404), [torens \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1171\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1171), [wegen \(https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1212\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/1212)

Datering: [middeleeuwen \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1227\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1227), [nieuwe tijd \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1236\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1236), [nieuwste tijd \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1237\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1237), [Romeinse tijd \(https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1223\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1223)

Stijl: [gotiek \(https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/4\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/4), [neogotiek \(https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/13\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/13), [romaans \(https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/3\)](https://id.erfgoed.net/thesauri/stijlen_en_culturen/3)

[Project beschermingsdatabank 2013-2016](https://inventaris.onroerenderfgoed.be/gebeurtenissen/1028)

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/gebeurtenissen/1028>) (beschermingen: van 01-01-2013 tot 30-06-2016)

Beschrijving

De archeologische zone omvat een rijkdom aan geschiedenis die loopt van de Romeinse tijd tot vandaag. De meest opvallende getuige hiervan is de [Onze-Lieve-Vrouwbasiliek \(https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37186\)](https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37186).

Historiek en beschrijving

Onze-Lieve-Vrouwbasiliek

Archeologisch veldonderzoek vond plaats in verschillende fasen. Tijdens dit onderzoek werd duidelijk dat de geschiedenis van de plaats waar de basiliek staat tot 2000 jaar teruggaat.

1. De Romeinse tijd

De oudste archeologische sporen die werden teruggevonden in het bodemarchief onder de Onze-Lieve-Vrouwbasiliek gaan terug tot de stichting van Tongeren door de Romeinen. Het begon allemaal met greppels en barakken, sporen van de Romeinse militaire aanwezigheid. Het zijn de troepen die rond 10 voor Christus het stratenplan van de nieuwe hoofdstad van het nieuw veroverde gebied uitzetten en na een kortstondig verblijf opnieuw vertrekken. Tussen de straten in verrijzen later de eerste gebouwen van de nederzetting. Deze vroegste stad werd echter verwoest, wellicht ten gevolge van de historische bekende opstand van de Bataven in 69 na Christus. Deze verwoesting is archeologisch herkenbaar als een puin- en brandlaag.

Bovenop deze verwoeste gebouwen, herstelde de stad zich opnieuw. Dit is ook te zien onder de basiliek. Er werden sporen aangetroffen van houten huizen die kunnen gedateerd worden in de late eerste eeuw, maar waarvan de grondplannen echter niet meer te reconstrueren zijn door grote bodemverstoring van latere bouwactiviteit.

Deze houtbouw werd in de loop der tijd vervangen door steenbouw, zoals ook het archeologisch onderzoek heeft aangetoond. Muurresten van Romeinse huizen met muren in vakwerkbouw opgetrokken op stenen sokkels lopen onder de hele kerk door en maken deel uit van verschillende panden die uit een complexe opeenvolging van vertrekken en open ruimtes bestonden. Deze huizen hebben bovendien verschillende fasen van herbouw gekend. De woningen in het noordelijke deel van de kerk blijken gericht op de oost-west gerichte decumanus maximus, de hoofdas van de stad waarop het stratenplan georiënteerd is. De eerste stenen fase nam een aanvang net na de eerste eeuw van onze jaartelling. In het zuiden van de kerk bevond zich een woning met een badruimte, centrale woonzone, binnenplaats en open ruimte. Enkele ruimten van de woning waren voorzien van een hypocaustum, d.w.z. een vloer gedragen door ronde zuiltjes waaronder een ruimte zit die met hete lucht is opgewarmd en dus vloerverwarming creëert. Deze woning was duidelijk bedoeld voor de lokale elite van de stad. Dit kan afgeleid worden uit de vele

fragmenten van muurbeploistering met veelkleurige decoraties en botresten die een bijzondere reconstructie geven van de eetgewoontes van die tijd. Ook de centrale ligging van de woning binnen de stad kan wijzen op een bijzonder aanzien van haar bewoners.

Rond het midden van de tweede eeuw woedde een zware stadsbrand, waarna zowat heel Tongeren werd herbouwd. In het noordelijk deel van de basiliek zien we dan leefruimtes, een kelder en een open plek verschijnen. Er werd toen ook een kleine aula gebouwd. In het zuidelijke deel van de opgraving kwam een rij kamers tevoorschijn waarvan één voorzien van een hypocaustum-systeem.

Deze woningen verdwijnen uit het stadsbeeld in de tweede helft van de derde eeuw toen opnieuw een stadsbrand voor vernieling zorgde, mogelijk in verband te brengen met de invallen van de Franken. Hierna zou Tongeren opnieuw opgebouwd worden, maar op kleinere schaal en binnen een nieuwe stadsversterking. Op het basiliekterrein verschijnt op dat moment een badgebouwje en een waterbekken.

Tijdens de 4de eeuw verschijnt een basilica, met het grondplan van een zaalvormig gebouw met halfronde uitstulping aan een van de korte zijden. Een basilica is niet, zoals de naam doet vermoeden, in verband te brengen met erediensten, maar werden wel gebruikt om recht te spreken, handel te drijven of om andere redenen samen te zitten. In Tongeren resten van de basilica naast wat muurfragmenten en funderingen, nog een deel van de vloer en een vijftal basissen van zuilen. Ze tonen aan dat de zaal uit een grote centrale ruimte en twee kleinere, noordelijke en zuidelijke delen bestond: een middenschip en twee zijbeuken. Ook de apsis bleef bewaard. Langs de muren van de apsis stonden zitbanken met centraal een lege plek voor groter meubel, bv. de zetel van de voorzitter. Een muurtje scheidde de apsis van de zaal. De oprichting van het gebouw kan gedateerd worden tussen 322/323 en 330. Ergens tussen 367 en 383 werd de basilica heringericht. Aan het eind van de 4de eeuw was het gebouw dus nog volop in gebruik. Mogelijk was het gebouw nog een tijdje als christelijke kerk in gebruik of zelfs als kerk gebouwd. Een argument dat hiervoor pleit is de historische figuur Servatius die opduikt tijdens de eerste bouwphase of de verbouwing. Servatius, of later Sint-Servaas, was bisschop van de Tungri. Teksten zetten aan om in Tongeren een bisschopszetel te situeren en als dat het geval was, dan moet er een bisschopskerk bestaan hebben. Er zijn echter geen concrete bewijzen die aangeven dat de basilica deze bisschopskerk was.

De 5de, 6de en 7de eeuw worden in de basiliek archeologisch vertegenwoordigd door 'de zwarte laag', een donkere humusrijke laag. Dergelijke pakketten bevatten dierenbotten, zaden en vruchten, maar niet in die mate dat je van een composthoop kan spreken. De laag bevat daarnaast ook wat aardewerkscherven, glas en munten. Het pakket zou opgebouwd zijn door de bodem ter plaatse aan te rijken met huisvuil, aangevoerd van een stortplaats in de omgeving, wellicht dus met als voornaamste doel bemesting. De reden hiervoor kunnen we zoeken in voedselproductie en dan wel in de vorm van een tuinbouwsysteem.

2. Merovingische periode

Tussen 530 en 580 werd een eenbeukige constructie met halfrond koor voorzien van een koormuur gebouwd. De apsis van de voorafgaande basilica werd het koor van deze vroegmiddeleeuwse kerk. Na de bouw van deze kerk werd in de periode 600-640 de ingang heraangelegd. De koormuur werd ook een aantal keren van plaats verschoven.

Rond het midden van de 8ste eeuw (745-770) werd het hele grondplan aangepast. Het werd een iets grotere kerk; er werd in de breedte uitgebreid waarbij de lange zijden decoratieve, uitspringende kolommen kregen en de ingang een portaalachtig uitzicht kreeg. Ook hier was een interne koormuur voorzien. Tijdens de opgravingen werden fragmenten van muurschilderingen teruggevonden die aantonen dat het interieur wellicht rijkelijk versierd was.

3. Karolingische periode

Aan het eind van de 9de eeuw (870-900) werd de Merovingische kerk vervangen door Karolingische kerk: tijdens opgravingen kwam het grondplan naar voren van een driebeukige kerk met een halfrond koor maar zonder dwarsbeuk. Mogelijk werd deze nieuwe kerk gebouwd ter vervanging van de oude kerk. Deze was mogelijk vernield tijdens de plunderingen door de Vikingen in het jaar 881. Dit is echter niet aangetoond.

Tot de Karolingische kerkfase behoort ook een restant van een oven, waarvan de precieze functie niet kon worden achterhaald. De structuur was midden in de kerk ingegraven.

4. Ottoonse kerk

De huidige gotische kerk staat op de funderingen van een oudere kerk. Deze oudere kerk had een langgerekt schip, een sterk uitgebouwde dwarsbeuk en een halfrond koor. Het schip bestond uit drie beuken: een middenbeuk en twee zijbeuken. Deze kerk en zijn voorganger, de Karolingische kerk zijn gebouwd op precies dezelfde plaats wat wijst op lange continuïteit.

Aan de westkant bevonden zich de fundamente van een massieve vierkante toren. Aan de zuidkant van deze toren kleefde een rond, maar wellicht net zo hoge toren die de stenen trap bevatte om naar de hogere verdiepingen van de toren te klimmen. De toren is duidelijk een stuk jonger dan de rest van deze kerk en kan gedateerd worden circa 1180-1220. Historische bronnen beschrijven dat de graaf van Loon in 1180 de stad innam en zwaar toetakelde. Ook de kerk had hieronder te lijden. In 1213 belegerde de hertog van Brabant de stad. Mogelijk werd de toren in 1180 toegevoegd naar aanleiding van het debacle met de graaf en heeft de toren als verschansing voor de bevolking zijn dienst bewezen in 1213. De verwoestingen uit deze laatste periode kunnen bovendien de reden geweest zijn om te beginnen met de bouw van volgende, gotische kerk.

De rest van de kerk kan gedateerd worden tussen 935 en 975. Het grondplan van de kerk zonder de toren is het typisch model van de Ottoonse kerken.

5. De Romaanse en gotische kerk

De bouw van de gotische Onze-Lieve-Vrouwbasiliek werd volgens een archiefbron in 1240 gestart, maar dat is een transcriptie van een document uit 1579 en mogelijk niet helemaal correct. De bouwkenmerken van de verschillende kerkdelen tonen aan dat men in elk geval met de aanleg van het zuidelijke deel van de dwarsbeuk en het koor begonnen is. In 1242 werd het hoofdaltaar reeds gewijd. Het noordelijke deel van het transept is later gebouwd, in de tweede helft van de 14de eeuw. Ook het schip werd toen gebouwd. Archiefbronnen tonen aan dat de bouw van de toren pas startte in 1442, zo'n twee eeuwen na het begin van de gotische werkzaamheden. Dit kan enkel verklaard worden door het gelijktijdig bestaan van een voorganger die slechts heel geleidelijk afgebroken werd naarmate de bouw van de gotische kerk vorderde. Hierdoor kon men tijdens de eeuwen van bouwen toch de kerk blijven gebruiken.

De romaanse voorganger is echter niet volledig verdwenen: in het noordwestportaal wordt de deuropening bekroon door een boog en zuiltjes die duidelijk romaans van stijl zijn. Ook de kolommen in het westelijk deel van het schip hebben een andere vorm dan de oostelijke. De westelijke zuilen lijken later gebouwd. Ook de toren van een voorganger van de gotische kerk zou pas in de 16de eeuw afgebroken zijn, waarna het schip werd verlengd tot aan de gotische toren.

De forse toren aan de westzijde werd nooit afgewerkt. Ooit moet het wel de bedoeling geweest zijn om de toren van een spits te voorzien, maar dat is nooit gelukt. Een opeenvolging van houten constructies hebben het bouwwerk wel lange tijd bekroond.

De Onze-Lieve-Vrouw werd in de middeleeuwen zelfs gebruikt als belfort: als uitkijkpost, brandalarm, om de archieven te bewaren en om tot schuilplaats van de bevolking te dienen.

In 1677 werd de dakkap en het interieur van de kerk zwaar beschadigd tijdens een brand aangestoken door de troepen van Lodewijk XIV. Reeds in 1677 werd gestart met het herstel van de dakkap.

In 1731 wordt een sacristie gebouwd naar ontwerp van E. Fayn.

Onder leiding van Joseph Jonas Dumont werd van 1846 tot 1859 een restauratiecampagne uitgevoerd. Zowel buiten als binnen werden delen van het steenwerk vervangen door nieuwe bouwblokken. Ook het zuidportaal werd heraangelegd nadat het aangrenzende kapittelhuis werd ingekort. Ook het noordoostelijke portaal is niet meer origineel. Ook het interieur werd aangepakt. Renaissance glasramen, gedateerd tussen 1548 en 1550, werden gerestaureerd. Daarnaast kwamen er ook nieuwe glaspartijen uit het atelier van Jean-Baptiste Capronnier (1814-1891). De binnenmuren werden afgekapt, waardoor veel laatmiddeleeuwse schilderijen verloren gingen. Een tweede restauratie werd begonnen in 1969.

De plattegrond beschrijft een driebeukig schip van zes traveeën met een rij zijkapellen aan weerszij, een voorstaande, vierkante westertoren, een transept, en een koor van drie rechte traveeën met vijfzijdige sluiting, geflankeerd door sacristieën.

De kerk werd opgetrokken uit Maastrichtse kalksteen. De vierkante westertoren bestaat uit acht geledingen, door waterlijsten gescheiden. De toren is voorzien van overhoekse steunberen van acht versnijdingen, voorzien van pinakels. De begane grond is voorzien van spitsboogportalen in elke zijde; de ruimten tussen de steunberen zijn verbonden door bogen. Op de tweede geleding bevindt zich een spitsbooggalerij, overwelfd d.m.v. kruisribgewelven. De vierde, vijfde en zesde geleding zijn voorzien van blinde spitsboogvensters met laatgotische tracering. In de zevende geleding, op elke zijde twee spitsboogvormige galmgaten met erboven een geajoueerde borstwering. De bovenste, neogotische geleding is voorzien van zittende engelenfiguren en heiligenbeelden.

Het schip vertoont een basilicale opstand. Door de bouw van de zijkapellen moesten de venster van de drie oudste, oostelijke traveeën verkort worden. Luchtbogen, verzaard door pinakels markeren de traveeën. De bovenlichten zijn geprofileerde spitsboogvensters met vrij eenvoudige tracering. De aaneengesloten gevels van de kapellen vormen thans de buitenmuren van het schip. Ze zijn versierd met laatgotisch maaswerk. Brede spitsboogvensters zijn voorzien van een gelijkaardig maaswerk. De noordzijde is van twee portalen voorzien. Het westelijk deel bestaat uit twee delen: het binnenste portaal met nog sporen van de romaanse voorganger is een rondboogportaal met een voorstelling van het Laatste Oordeel in het boogveld.

De noordelijke transeptarm evenals het portaal dat er zich in bevindt is laatgotisch. Het spitsboogportaal is voorzien van beeldnissen, hogels en kruisbloem, en voorstelling van de Opwekking van Lazarus in het boogveld. Het portaal in de zuidelijke transeptarm dateert van de 19de-eeuwse restauratiecampagne.

De rechte koortraveeën dateren uit de 13de eeuw, de koorsluiting is recenter (14de eeuw). De traveeën, gescheiden door steunberen zijn voorzien van spitsboogvensters met maaswerk. De vensters der koorsluiting zijn smal en zeer hoog.

De basiliek is voorzien van neogotische sacristieën, voorzien van rechthoekige vensters met maaswerk en een spitsboogportaal.

Klooster

Ten oosten van de kerk bevindt zich het voormalige klooster. Waarschijnlijk bestond het oorspronkelijk uit vier vleugels waarvan de westelijke verdwenen is bij de bouw van het huidige koor. Op basis van stilistische gegevens kan het gedateerd worden tussen 1146 en 1164. Zuilengalerij en binnenhof dienden als begraafplaats voor de kanunniken. Aan de zuidelijke zijde bevindt zich de kapittelzaal, voorzien van een ronde toren, resterend van de versterking van het monasterium (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/200347>). In de 13de eeuw wordt het gemeenschapsleven opgegeven en vestigen de kanunniken zich in eigen woningen (cf. Maastrichterstraat), ten noorden van het kerkhof en de omheiningsmuur, die op deze plaats nog lange tijd als kerkhofmuur bleef fungeren.

De gebouwen van de kloostergang zijn opgetrokken uit silex, behalve de noordelijke vleugel (mergelsteen) en bedekt met zadeldaken (leien). De eerste bouwlaag bevat de zuilengalerij met rondboogarcade; alleen de eerste bogen in de zuidelijke vleugel behoren tot de oorspronkelijke romaanse kloostergang; zij zijn herkenbaar aan de teerlingkapitelen, waarvan één oorspronkelijk, en de sterk verweerde ijzerzandstenen bogen; de rest van de rondboogarcade dateert waarschijnlijk uit de eerste helft van de 13de eeuw en is voorzien van vroeggotische bladkapitelen; het alternerend stelsel van één zuiltje en twee gekoppelde zuiltjes van hardsteen bleef over het ganse pand gehandhaafd. De binnenwanden zijn van mergelsteen; afdekking d.m.v. houten plafonds. De bovenverdieping, waar zich waarschijnlijk o.m. de slaapzalen van de kloosterlingen bevonden, zijn voorzien van vierkante vensters in een kalkstenen omlijsting met mergelstenen riemprofiel.

Ten zuiden van de zuidelijke vleugel bevindt zich de voormalige kapittelzaal, met aan de oostzijde een ronde toren, die deel uitmaakte van de omheining van het monasterium. Deze is voorzien van een neogotische westgevel (1874). De overige delen zijn van silex met gotische spitsboogvensters met maaswerk.

Aan de oostzijde werden in de 16de eeuw twee kapellen aangebouwd: de Sint-Annakapel, aan het einde van de zuidgang, circa 1550 gesticht door kanunnik Scronx, en aan de noordgang de Allerheiligenkapel, gesticht door Reys van Repen, in flamboyant-stijl (stergewelf).

Romeinse stadsomwalling

Aan het eind van de Romeinse tijd was de stad erg gekrompen en werd het deel nabij de rivier opgegeven. Daardoor kwam de plek waarop later de basiliek zou komen langs de nieuwe stadsmuur te liggen. Net ten zuiden van de huidige kerk, op het Vrijthof, zitten nog de funderingen van een van de torens (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/200347>) die deel

uitmaakten van de stadsversterking. Deze bleven bewaard omdat ze gebruikt werden als fundering voor de bouw van de Sint-Maternuskapel. Resten van de stadsomwalling en torens van de muur werden op verscheidene andere locaties binnen deze zone ook reeds aangesneden.

Voor de 4de-eeuwse muur er was, lag de plek van de basiliek centraal in de Romeinse stad.

Sint-Maternuskapel

De Sint-Maternuskapel, intussen verdwenen uit het stadsbeeld, was een rond gebouw waarvan de oudste vermelding rond 1200 dateert. Mogelijk dateert het gebouw uit de Merovingische periode omdat het waarschijnlijk opgetrokken werd op de fundamenten van een toren van de laat-Romeinse stadsomwalling. Bovendien zaten er gerecupereerde stukken Romeinse beeldhouwwerk in het muurwerk, zoals we weten uit een getuigenverslag van 1706. In 1803 werd beslist dat de kapel moest verdwijnen om het vrije marktverkeer te bevorderen.

Sint-Niklaaskerk

Aangebouwd tegen de toren van de Onze-Lieve-Vrouwbasiliek, aan de zijde van de Graanmarkt, bevond zich vroeger een tweede kerk, de Sint-Niklaaskerk, vermeld vanaf 1209. Deze romaanse constructie was voorzien van een gotische torenspits die verdween in de brand van 1677 en in 1710 vervangen werd. Na de Franse inval verloor de kerk haar functie en in 1818 liet de gemeente ze afbreken.

Begravingen

In de loop van de opgravingen in de basiliek kwamen zo'n 380 graven tevoorschijn. Een groot aantal graven werd door jongere bijzettingen verstoord. De begravingen kunnen opgedeeld worden in drie groepen: een vroegmiddeleeuwse groep, een volmiddeleeuwse groep en een laat- en postmiddeleeuwse groep. Dat de jongste uit de late 18de eeuw stammen, en niet later, is een zekerheid omdat Jozef II in 1784 een eind maakte aan het begraven in kerken.

Vroeger bevond zich nog een kerkhof rond de basiliek, maar dat is grotendeels geruimd en verstoord.

De kanunniken werden voor een groot deel begraven in de pandgang van klooster.

Romeinse wegen

Op verschillende plaatsen binnen de afbakening van de beschermde archeologische zone werden resten teruggevonden Romeinse wegen, onder andere van een oost-west lopende weg, die kan geïdentificeerd worden als de decumanus maximus, de hoofdweg van de Romeins geplande stad.

Bibliografie

Beschermingsdossier DL002578, Tongeren: archeologische zone Basiliek en omgeving (P. Van den Hove, 2010, digitaal dossier).

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 50370 O.-L.-V. Basiliek.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 50402 Sint-Niklaaskerk.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51771 Vrijthof I.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51789 Piepelpoel.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51831 Grote Markt I.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51945 Wijngaardstraat.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51946 Koppelkiststeeg.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51949 Stadsmuur-Bisschopstoren.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51950 Stadsmuur-toren 2.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 51986 Lakenmakerskamer.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 52184 Kloosterstraat.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 52193 OW decumanus 7.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 52200 OW weg 4.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150829 O.-L.-V. Basiliek – zuidelijke sacristie.

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151356 kloostertuin.

ERVYNCK A., VANDEVORST K. & OOMEN E. 2014: De Onze-Lieve-Vrouwbasiliek van Tongeren. Een ontzettend lang verleden, Brussel.

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37186> (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37186>)
(geraadpleegd op 17/01/2014)

Bron: Onroerend Erfgoed, Digitaal beschermingsdossier DL002578, Tongeren: archeologische zone Basiliek en omgeving.

Auteurs: [Van den Hove, Peter](https://id.erfgoed.net/auteurs/401) (<https://id.erfgoed.net/auteurs/401>)

Datum: 2015

De tekst wordt ter beschikking gesteld door: [Agentschap Onroerend Erfgoed \(AOE\)](https://id.erfgoed.net/auteurs/501)
(<https://id.erfgoed.net/auteurs/501>)

Relaties



Omvat

Onze-Lieve-Vrouwebasiliek en kloostergang

(<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/37186>)



Omvat

Romeinse toren, monasteriummuur

(<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/200347>)



Is deel van

Tongeren (<https://inventaris.onroenderfgoed.be/themas/13810>)

Je kan deze pagina citeren als:

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2024: *Basiliek Onze-Lieve-Vrouw met omgeving* [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301296> (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301296>)
(geraadpleegd op 16 januari 2024).

Beheerder fiche: **Agentschap Onroerend Erfgoed**



Contact

Heb je een vraag of opmerking over deze fiche?
Meld het ons via het contactformulier (/contact?
uri=<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301296>).

PRIVACYVERKLARING

([HTTPS://WWW.ONROENDERFGOED.BE/PRIVACYVERKLARING](https://www.onroenderfgoed.be/privacyverklaring))

JURIDISCHE INFORMATIE

([HTTPS://WWW.ONROENDERFGOED.BE/JURIDISCHE-INFORMATIE](https://www.onroenderfgoed.be/juridische-informatie))

[\(/\)](#)

Inventaris

[Contact \(/contact\)](/contact)[Downloads \(/downloads\)](/downloads)[Hergebruik \(/hergebruik\)](/hergebruik)[Over ons \(https://www.onroenderfgoed.be/over-ons\)](https://www.onroenderfgoed.be/over-ons)[MENU](#)

ERFGOEDOBJECT

Burgerhuis

bouwkundig element

ID: 37195 URI: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37195> **!**

Dit erfgoedobject heeft geen erfgoedwaarde meer. De erfgoedwaarden waarom we het object opnamen in de inventaris, zijn niet meer aanwezig, bijvoorbeeld door verbouwing of sloop.



Provincie
Limburg

Gemeente
Tongeren

Deelgemeente
Tongeren

Straat
Grote Markt

Locatie

Grote Markt 20 (Tongeren)

Nauwkeurigheid zone

Tot op 15m

Oppervlakte zone

255m²

Fysieke status

Niet bewaard

Erfgoedwaarde

Niet aanwezig

Typologie: [burgerhuizen](https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/89) (<https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/89>)

Datering: [17de eeuw](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/17) (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/17>),
[eerste kwart 19de eeuw](https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1062) (<https://id.erfgoed.net/thesauri/dateringen/1062>)

Beschrijving

Breedhuis van drie traveeën en drie bouwlagen onder steil zadeldak, met ordonnantie uit begin 19de eeuw doch oudere kern uit 17de eeuw. Rechthoekige vensters van beschilderde hardsteen. Gewijzigde benedenverdieping.

Bron: SCHLUSMANS F. met medewerking van VANTHILLO C. 1990: *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kantons Riemst - Tongeren, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14n1, Brussel - Turnhout.*

Auteurs: [Schlusmans, Frieda](https://id.erfgoed.net/auteurs/36) (<https://id.erfgoed.net/auteurs/36>)

Datum: 1990

De tekst wordt ter beschikking gesteld door: [Agentschap Onroerend Erfgoed \(AOE\)](https://id.erfgoed.net/auteurs/501) (<https://id.erfgoed.net/auteurs/501>)

Relaties



Is deel van

Grote Markt (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/4956>)

Je kan deze pagina citeren als:

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2024: *Burgerhuis* [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37195> (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37195>)
(geraadpleegd op 16 januari 2024).

Beheerder fiche: **Agentschap Onroerend Erfgoed**



Contact

Heb je een vraag of opmerking over deze fiche?
Meld het ons via het contactformulier (/contact?uri=https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37195).



Onroerenderfgoed.be is een officiële website van de Vlaamse overheid

uitgegeven door het agentschap Onroerend Erfgoed
(<https://www.onroerenderfgoed.be/over-ons>)

PRIVACYVERKLARING

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/PRIVACYVERKLARING](https://www.onroerenderfgoed.be/privacyverklaring))

JURIDISCHE INFORMATIE

([HTTPS://WWW.ONROERENDERFGOED.BE/JURIDISCHE-INFORMATIE](https://www.onroerenderfgoed.be/juridische-informatie))